

не лякають, широко обговорюється проблема їх легалізації. У нас такого поділу не відбулося, як і не відрізняються у широкому вжитку поняття «наркоман» і «споживач наркотиків».

Аналіз закономірностей процесу розповсюдження наркотиків, який здійснено на базі порівняльного емпіричного дослідження, треба використати для розробки методів профілактики та протидії наркомафії втягнути молодь у вживання важких наркотиків. Ми бачимо, що імунітет від наркотиків виникає на тлі доброї поінформованості про проблему (цим відрізняються дрезденці, які не вживають наркотики). Сьогодні українське суспільство стоїть перед проблемою організації широких заходів щодо організації первинної профілактики наркотиків. Від успіхів її вирішення залежать шанси наркодилерів знайти покупців на свій товар.

Надійшла до редколегії 28.09.2000

О.С. Проневич, канд. іст. наук, вчений секретар Ун-ту внутр. справ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО РОЗШУКУ КАНАЛАМИ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ (ІНТЕРПОЛУ)

Необхідність тісного міжнародного співробітництва у галузі правоохоронної діяльності об'єктивно витікає з аналізу характеру і структури сучасної злочинності. Нині спостерігається стійка тенденція інтернаціоналізації злочинності, збільшення кількості тяжких протиправних діянь, які становлять безпосередню загрозу для внутрішньої безпеки держав, використання при здійсненні злочинів новітніх технічних засобів і глобальних комунікаційних мереж, зростання мобільності злочинців (організованих злочинних угруповань). Для ефективної протидії поширенню цих небезпечних явищ зусиль національних служб кримінальної поліції вже недостатньо. На сучасному етапі вимагається комплексне вирішення проблеми з використанням можливостей правоохоронних відомств різних країн. Єдиною структурою, яка в змозі скоординувати діяльність поліцейських служб світу у боротьбі з транснаціональною злочинністю, залишається створена у 1923 році Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол).

Правовою основою діяльності Інтерполу є відкритий багатосторонній міжнародний договір всіх суверенних членів – Статут організації, який юридично визначає цілі, права і обов'язки членів, структуру і функції органів управління і т. і. [1, с.22-23].

Відповідно до положень ст. 2 Статуту організації, Інтерпол покликаний реалізовувати такі основні цілі: сприяти широкому взаємному співробітництву всіх органів кримінальної поліції в рамках чинного національного законодавства і в дусі Загальної декларації прав людини; створювати і розвивати інститути, які можуть сприяти успішному посередженню і боротьбі із загальною кримінальною злочинністю [2, с.209].

До керівних органів Інтерполу належать Генеральна Асамблея, Виконавчий комітет на чолі з президентом, Генеральний секретаріат на чолі з генеральним секретарем (постійно діючий робочий орган управління),

національні центральні бюро країн-учасників, радники. Основними напрямками діяльності Інтерполу є: кримінальна реєстрація з допомогою спеціальної методики і картотек, міжнародний поліцейський розшук злочинців і викрадених цінностей, здійснення збору і узагальнення статистичних даних про стан злочинності як в окремих країнах, так і в світовому масштабі, надання технічної допомоги країнам-учасникам і т. і.

Однією з найсуттєвіших функцій Міжнародної організації кримінальної поліції є проведення міжнародного поліцейського розшуку – комплексу оперативно-розшукових дій, що здійснюються за межами держави, де злочин був скоєний. Його здійснює кримінальна поліція на території своєї країни з дотриманням національного законодавства. Розшук організується у разі скоєння кримінального злочину кримінального характеру, під яким керівники Інтерполу розуміють кримінально переслідувані діяння, для розкриття якого задіяні поліцейські заклади трьох або більше країн [3, с.124].

Повідомлення про розшук можуть направляти до НЦБ країн-членів Інтерполу: а) національні центральні бюро зацікавлених країн; б) генеральний секретар Інтерполу за заявкою НЦБ; в) Генеральний секретаріат Інтерполу за власною ініціативою. Найчастіше розшук здійснюється за проханням поліцейських установ країни, кримінальне законодавство якої було порушене діями особи, що після скоєння злочину покинула її межі.

Міжнародний поліцейський розшук каналами Інтерполу організується для:

- розшуку злочинців з метою їх виявлення, арешту та наступної видачі (екстрадиції) правоохоронним органам зацікавленої країни;
- розшуку підозрюваних і злочинців з метою нагляду за їх поведінкою;
- розшуку осіб, які безвісно відсутні;
- розшуку викрадених речей (твори мистецтва, антикваріат і т. і.).

Найскладнішою проблемою при розшуку злочинців є здійснення екстрадиції. Інститут видачі злочинців (екстрадиція) – це передача фізичної особи, яка здійснила кримінальний злочин міжнародного характеру, однією державою, на території якої він перебуває, іншій державі, на території якої було здійснено злочин або громадянином якої є злочинець, з метою притягнення його до кримінальної відповідальності чи виконання стосовно цієї особи вироку, що набрав чинності. Іншими словами, це процес передачі злочинця згідно з нормами міжнародного права іншій державі для застосування по відношенню до нього кримінального покарання [4, с.538].

Екстрадиція безпосередньо торкається суверенітету зацікавлених держав. Питання видачі злочинців відносяться до внутрішньої компетенції держави, тобто видача злочинців – це право держави, а не її обов'язок. Видача злочинців є не покаранням, а лише заходом, що сприяє його застосуванню в майбутньому. В сучасних умовах угодами про екстрадицію охоплені не всі країни. Ця обставина значно ускладнює міжнародний розшук злочинців і знижує ефективність діяльності Інтерполу.

На практиці Інтерпол застосовує три різновиди розшуку: звичайний, терміновий та змішаний. Необхідною передумовою для їх ініціювання вважається наявність одного з трьох документів: ордеру на арешт розшуку-

ваної особи, вироку суду про призначення покарання у вигляді позбавлення волі або ж «іншого рівного їм за юридичною силою документу».

Як зазначає відомий російський дослідник діяльності Інтерполу К.С.Родіонов, звичайний розшук складається з наступних стадій:

1. Поліцейський орган, прокуратура або суд як ініціатор розшуку звертаються до НЦБ своєї країни з проханням розпочати розшук злочинця, який покинув країну. До звернення додаються дані про розшукувану особу: опис її зовнішності, прикмети, звички, професія, фотографія, відбитки пальців. У зверненні обов'язково повинні бути відомості про ордер на арешт (хто, де і коли його видав), опис злочину і способу здійснення, кваліфікуючі ознаки. Ці свідчення дозволяють зробити висновок, чи є описані дії злочинами згідно з кримінальним законодавством країни перебування розшукуваної особи, чи є підстави для її екстрадиції в разі затримання.

Орган-ініціатор розшуку обов'язково повинен у зверненні до НЦБ гарантувати, що в разі затримання злочинця буде негайно направлена вимога про його видачу. Запит візує державний компетентний орган, чим підтверджується його офіційний статус. НЦБ не має права самостійно звертатися з проханням про взяття під варту особи, яка підлягає видачі. Воно лише пересилає запити до Генерального секретаріату, виступаючи виключно у ролі посередника.

2. НЦБ Інтерполу країни-ініціатора розшуку обов'язково перевіряє прохання на предмет його обґрунтованості і відповідності вимогам ст. 3 Статуту організації, що забороняє участь Інтерполу в справах політичного, військового та релігійного характеру, і при необхідності залучає додаткову інформацію про злочин [5, с.21]. Після цього запит на спеціальному бланку з червоною емблемою Інтерполу в правовому верхньому кутку («червоний циркуляр») направляється до Генерального секретаріату Інтерполу.

3. Генеральний секретар у свою чергу теж перевіряє відповідність запиту Національного центрального бюро країни-ініціатора ст. 3 Статуту Інтерполу. Якщо всі вимоги дотримані, секретаріат розсилає запит до НЦБ всіх або деяких країн-членів організації.

4. Отримавши «червоний циркуляр», НЦБ окремої країни оцінює його з позицій кримінального законодавства своєї країни і вирішує питання щодо можливості об'яви розшуку особи на своїй території. Якщо норми національного законодавства передбачають подібні злочинні дії, НЦБ країни розпочинає розшук. Технологія об'яви розшуку в усіх країнах майже однакова. Так, наприклад, у Швеції друкуються списки розшукуваних осіб, які розсилаються у всі місцеві поліцейські дільниці (щомісяця до списку вносяться необхідні доповнення). У Німеччині Федеральне відомство кримінальної поліції (виконує функції НЦБ ФРН) друкує і розсилається поліцейським формуванням країни бюлетень на конці розшукувану особу. Крім того, відомство кримінальної поліції веде спеціальний каталог, один з розділів якого призначений для реєстрації осіб, які розшукуються Інтерполом.

«Червоний циркуляр» зобов'язує поліцію діяти негайно і служити своєрідним міжнародним наказом про арешт розшукуваної особи.

4. В кожній країні на основі отриманого з центру циркуляру місцеві поліцейські органи кримінальної поліції здійснюють розшукові заходи. Під особливий контроль беруться пункти в'їзду та виїзду за кордон (аеропорти, морські порти, автостради, залізничні вокзали тощо).

5. Якщо розшукувана особа виявлена, поліція на підставі чинного національного законодавства її затримує, після чого звертається до місцевого суду з проханням про надання санкції на арешт злочинця для наступної його видачі країні-ініціатору розшуку. Про здійснений арешт поліція негайно повідомляє НЦБ власної країни.

6. Національне центральне бюро інформує про арешт злочинця Генеральний секретаріат Інтерполу і НЦБ країни – ініціатора розшуку.

7. НЦБ – ініціатор розшуку негайно повідомляє про арешт злочинця зацікавлені компетентні органи своєї країни, які терміново направляють у країну місця затримання злочинця прохання про його видачу.

8. Останнім міжнародним поліцейським заходом є повідомлення НЦБ країни – ініціатора розшуку в Генеральний секретаріат Інтерполу про взяття злочинця під варту, після чого з метою припинення розшукових дій в інших країнах на матеріалах розшуку в Генеральному секретаріаті робиться спеціальна позначка («погашення»). Про припинення розшуку повідомляються НЦБ всіх держав-членів організації [б.с.102-106].

Терміновий розшук відрізняється від звичайного тим, що організується за «гарячими слідами», у зв'язку з чим НЦБ країни-ініціатора, обминаючи Генеральний секретаріат організації, самостійно направляють через спеціальну мережу Інтерполу в національні центральні бюро сусідніх та інших держав прохання про розшук злочинця, який може перебувати на їхній території.

Для здійснення термінового розшуку за конкретною справою залучається обмежена кількість країн, оскільки він розпочинається у тому випадку, якщо його ініціатору орієнтовно відома країна або регіон, де постійно або тимчасово перебуває злочинець. До початку термінового розшуку країна-ініціатор зобов'язана впевнитися в доцільності та обґрунтованості проведення такої широкомасштабної акції із залученням поліцейських відомств інших країн. Про об'яву розшуку країна-ініціатор обов'язково повідомляє Генеральний секретаріат Інтерполу і перевіряє, чи є в базі даних Інтерполу будь-яка інформація про розшукувану особу. Якщо Генеральний секретаріат на цій стадії констатує порушення ст. 3 Статуту Інтерполу, то розшук негайно припиняється.

Якщо терміновий розшук протягом трьох місяців з дня його об'яви не приніс результатів, то він заміняється на звичайний.

У випадку, коли поліція не має достатніх підстав для арешту або з даною країною не укладено угоду про видачу злочинців, метою міжнародного розшуку є встановлення за ними негласного поліцейського спостереження і контроль за їх переміщенням. Подібне спостереження здійснюється за так званими «звичайними міжнародними злочинцями», яких у превен-

тивних цілях не слід втрачати з поля зору. У таких випадках Генеральний секретаріат розсилає НЦБ «зелений циркуляр», де крім звичайних реквізитів міститься звернення до поліції: «У випадку його появи взяти під нагляд».

Застосування змішаної форми розшуку пояснюється тим, що не всі держави мають двосторонні угоди про правову допомогу з кримінальних справ і видачу злочинців. Тому при здійсненні змішаного розшуку секретаріат Інтерполу розсилає два скріплені разом циркуляри: «червоний» з поміткою такого, наприклад, змісту: «При виявленні злочинця в європейських країнах і США піддати попередньому арешту з метою видачі» («червоний циркуляр» розсилається в країни, що мають відповідну угоду про видачу злочинців); «зелений циркуляр» з поміткою: «В інших країнах наглядати за його переміщенням та діяльністю. У всіх випадках повідомляти ініціатора розшуку та Генеральний секретаріат Інтерполу» («зелений циркуляр» розсилається в країни, які не мають з такою державою угоди про екстрадицію) [7,с.99-100].

Негласний поліцейський нагляд дає поліції інформацію про дії, зв'язки і заняття контрольованої особи, дозволяє своєчасно виявити приготування до здійснення злочину.

Крім вищезгаданих «червоного» та «зеленого» циркулярів Інтерпол у практичній діяльності використовує також інші види запитів. Так, наприклад, при здійсненні міжнародного розшуку осіб, які безвісно відсутні, якщо є підстави вважати, що розшукуваний покинув кордони країни-ініціатора розшуку, Генеральний секретаріат заповнює «блакитний циркуляр» (спеціальний бланк з емблемою Інтерполу блакитного кольору в правому верхньому кутку). Крім звичайних даних тут фігурує фото розшукуваної особи, опис зовнішності, зазначається номер дос'є, де в Генеральному секретаріаті зберігаються документи про її розшук. Розшук осіб, які безвісно відсутні, найчастіше здійснюється «в інтересах сім'ї» і розпочинається перевіркою за картотекою невпізнаних трупів. До картотеки заносяться дані про невпізнані трупи іноземців. При цьому Генеральний секретаріат повідомляє членів організації про виявлення невпізаного трупу шляхом направлення «чорного циркуляру», де зазначаються обставини виявлення трупу, його фотознімок та інші зображення, відбитки пальців.

Отже, Інтерполом створена повністю адаптована до сучасних умов розгалужена система поліцейського розшуку. Її використання дає можливість службам кримінальної поліції оперативно і ефективного вирішення проблеми кримінального переслідування злочинців.

Україна отримала реальну можливість участі у координованому Інтерполом міжнародному співробітництві по боротьбі з транснаціональною злочинністю після вступу до організації восени 1992 року.

Виконання функцій Національного центрального бюро Інтерполу в Україні покладено на Міністерство внутрішніх справ, яке повинно забезпечувати взаємодію вітчизняних правоохоронних органів з компетентними органами зарубіжних держав щодо вирішення питань боротьби із злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни. Одним з ключових завдань НЦБ країни є прийом і направлення до Генера-

льного секретаріату і НЦБ інших країн-членів Інтерполу запитів, пов'язаних з інформацією про злочини і злочинців, розшукуваних осіб, предмети, документи, здійснення нагляду за особами, які підозрюються у скоєнні злочинів [8].

Запити до НЦБ країни повинні надсилатися територіальними правоохоронними органами через створені у 1995 році в структурі головних управлінь, управлінь МВС України в Криму, областях, містах Києві та Севастополі підрозділи Укрбюро Інтерполу.

НЦБ Інтерполу в Україні може відмовитися повністю або частково у виконанні запитів, які:

- не торкаються компетенції Інтерполу;
- пов'язані із злочинами політичного, військового, релігійного чи расового характеру;
- виконання яких призведе до порушення: а) суверенітету та безпеки України; б) законодавства України чи держави, куди надсилається запит; в) прав людини;
- оформлені з порушенням існуючих вимог;
- надійшли від відомств, установ, організацій, що відповідно до законодавства України не є правоохоронними органами;
- надійшли від фізичних осіб [9, с. 288].

Запити, що надійшли від правоохоронних служб інших держав і направлені НЦБ Інтерполу в Україні територіальні органи, повинні виконуватися у чітко визначені строки:

- з поміткою «терміново» – протягом доби з часу надходження;
- «звичайно» – в якомога короткий термін або до вказаної у запиті дати, але не більше десяти діб;
- «не терміново» – в якомога короткий термін або до вказаної у запиті дати, але не більше 1 місяця.

Подібні умови і вимоги щодо розшукової діяльності органів внутрішніх справ України є уніфікованими для всіх правоохоронних служб країн-членів організації. Вони нормативно закріплені в українському законодавстві. Це означає, що НЦБ Інтерполу в Україні стало одним із сегментів створеної Міжнародною організацією кримінальної поліції системи співробітництва правоохоронних органів по боротьбі з транснаціональною злочинністю. Участь вітчизняних органів внутрішніх справ у співпраці із спорідненими зарубіжними відомствами об'єктивно сприяє інтеграції України в світове співтовариство і покращанню взаєморозуміння з народами інших країн.

Список літератури:

1. Бельсон Я.М. Международная организация уголовной полиции (Интерпол). М., 1981. 2. Устав Международной организации уголовной полиции (Интерпола) // Родионов К.С. Интерпол: вчера, сегодня, завтра. М., 1990. 3. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с уголовной преступностью. М., 1989. 4. Международное публичное право/ Под ред. К.А.Бекяшева. М., 1999. 5. Зимин В.П. Международное сотрудничество правоохранительных органов. М., 1990. 6. Родионов К.С. Интерпол: вчера, сегодня, завтра. М., 1990. 7. Панов В.П. Сотрудничество государств в борьбе с международ-

ними уголовними преступлениями. М., 1993. 8. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 року № 220 «Про Національне центральне бюро Інтерполу». К., 1993. 9. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів // Кримінально-процесуальне законодавство України / Авт.-упоряд.: М.І.Мельник, М.І.Хавронюк. К., 1998.

Надійшла до редколегії 11.09.2000

С.М. Вихрист, ад'юнкт Ун-ту внутр. справ

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖДЕРЖАВНОЇ СПІВПРАЦІ У БОРОТБИ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ ЗЛОЧИНАМИ

Наукою міжнародного кримінального права відокремлюються міжнародні злочини і транснаціональні злочини, або «злочини міжнародного характеру», як їх ще іноді називають. Існує декілька підходів до розмежування цих понять і, насамперед, щодо віднесення окремих складів злочинів до тієї чи іншої категорії. Перш за все, йдеться про міжнародний тероризм та незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Незважаючи на те, що за всіма ознаками вони належать до транснаціональних злочинів, їх поширеність та значний розмах викликають небезпідставну стурбованість світового співтовариства, тому все частіше лунають пропозиції віднести їх до міжнародних злочинів. Черговим свідченням тому є ініціатива декількох африканських держав доповнити юрисдикційні повноваження Міжнародного кримінального суду правом розглядати справи про незаконну торгівлю наркотичними засобами та психотропними речовинами.

За своєю юридичною природою більшість транснаціональних злочинів можна сміливо віднести до загальнокримінальних злочинів, ускладнених «іноземним елементом». Професор Панов В.П. виділяє три групи «іноземних елементів». Перша належить до суб'єкта злочину. Тобто, злочин носить міжнародний характер, якщо його виконавці і співучасники є громадянами декількох країн. Друга відноситься до об'єкта злочинного посягання, який не завжди співпадає з місцем скоєння злочину. Класичним прикладом є незаконне виготовлення доларів в Італії та збут їх іноземним туристам у Франції та Іспанії, де місцем злочину являються країни Європи, а шкоду заподіяно фінансовій системі США. Третя група об'єднує «іноземні елементи», пов'язані з об'єктивною стороною злочину. Мова йде про складні злочинів, які окремо закріплені в міжнародних угодах в силу їх виняткової міжнародної небезпечності і особливих міжнародних зобов'язань держав у боротьбі з ними. Наприклад, ст.3 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства від 10.03.1988 р. містить перелік злочинних діянь, щодо яких держави-учасниці зобов'язалися застосовувати всіх необхідних заходів з попередження, запобігання та розслідування, а також притягнення винних осіб до відповідальності. Початкове юридичне закріплення в міжнародній угоді є, поряд з ін-